

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

РСФСР-нин Компартиясынын
Тыва республика комитетинин,
Тыва АССР-нин Дээди
Совединин болгаш Министрлер
Чөвүлелинин органы

1990 чыл
октябрь
7
воскресенье
№ 229 (14429)
1925 чылда
түптөнүшкөн
Ботро 3 сан

Бөгүн—Башкының, хүнү

АНЫЯК САЛГАЛДЫ БУЗУРЭЭН ТӨЛЭЭ

Чыл санында октябрын бирги воскресенинде чурт Башкы хүнү демдегел эрттир турар. Ол байрлада—школада педагогу, дээди өөредилге черинде профессорну, профессионал-техниктиг училищени башкызынын болгаш бүгү совет чоңуну, Нинтиледик келир үеи, чогадыкчы күч-шылды башкыны холдула деп оон бедик хүлээлгези демдегел тура, өзү орар салгалды кижиздер кылдыр нинтиледик буюрел көргүскен төлээзи—башкыны чогаарал-биле адал турар бис.

Нинтиледик мурунуа школаның харысалгазы дыка улуг. Башкыларым чогадыкчы ажыла — совет школының өсүүдү чаартылганын идеяларын үндешин. Педагогика ажылыга бедик көргүзүлгөни чеди ал, диалогиктерин, шенеделерин, чогадылгаларын кылдып турар башкылар, педагогика коллективтери бистин республикада бар. Ындыларым чижанге «Школа-микрорайон», «Школа-комбинат» шенеделери, бо чылын чаа өөредилге планнарын. Немескийиң аргазы-биле чуртуга уран чүүлүгө, ритмика башкылааның шенеделерини организастан чорудуп турар Кызылдың № 3, 12, 15, Ак-Довурактың № 1, Тураның № 2, Мезегиң ортумак школалары, Кызыл районун Көк-Тей ортумак школыны болгаш оон-даа өске педагогика коллективтерини адал болур. Тус-тус башкылардан алып болза, Кызылдың № 1 ортумак школада методикта башкымы «Улус өөредилгенин тергенин» методист-башкы деп аттарлы М. Н. Дунаевская, Тес-Хемде Самагалдай № 1 ортумак школада улуг башкы аттыг И. Н. Биче-оол олар кичээлдерге чартыкчы башкы Шаталовту методиказын амыглап, даанык-конспект, даанык-таблина дээн чижетки аргаларын чедимчек амыглап турар. Ол мыкшап Кызыл хоорайда профтехучилищени педагогика башкымы В. Л. Крымына математиктиг аргаларын боттарымың мергежилдеринге амыглап билер кылдыр чуртуларын чартыкчыларга амыкты аргаларын амыглап келген. Тыва дылда башкыларым чаа арга-хемчирлерин чогадыкчы өзү-биле амыглап турарларда Тывада Сосновка ортумак школындан Д. А. Кимова, Чөөн-Хемчикте Бажым-Алаак школындан Ш. Ч. Эренича, методиктиг каттыжышынын хей чылдарда үрүтүлдүгү удуруп келген Барыя-Хемчикте Ак-Довурактың № 1 ортумак школындан К. С. Чаян-Хөө, ол мыкшап тыва школаларда орус дыл башкыла, чаа хемчирлерин кичээлдеринге чурта сайырдылганын депшилетки аргаларын амыглап турарлар Бай-Тайгада Тезинич № 1, Улуг-Хемден Шатаан-Аргы № 2, Өвүрел Солчур ортумак школында С. С. Демдег, М. Н. Монгуш, З. Б. Донга оларын болгаш оон-даа өскелерин адал болур.

«Башкы—де тургустунушкуну» эм чутула төлдүктүгү «засноу» дийир бис. Өөредилге чорудуун дээрдегери чартыкчыларымы амык-чорудулаанын педагогиктиг ууда боодааныңында болгаш практикада шадга-ла салдыпкан. Ыччалда-даа школага оон-он, чүс-чүс эвес, харын-даа муң-муң чартыкчылар херек. Башкы дээрге э арнг, бугаштуг кижилер чүвени көргүзүр кылдыр кадрларын шилер болгаш белгилээр учурдуг.

«Улус өөредилгенин тергенин» методист-башкы деп аттарлы М. Н. Дунаевская, Тес-Хемде Самагалдай № 1 ортумак школында улуг башкы аттыг И. Н. Биче-оол олар кичээлдерге чартыкчы башкы Шаталовту методиказын амыглап, даанык-конспект, даанык-таблина дээн чижетки аргаларын чедимчек амыглап турар. Ол мыкшап Кызыл хоорайда профтехучилищени педагогика башкымы В. Л. Крымына математиктиг аргаларын боттарымың мергежилдеринге амыглап билер кылдыр чуртуларын чартыкчыларга амыкты аргаларын амыглап келген. Тыва дылда башкыларым чаа арга-хемчирлерин чогадыкчы өзү-биле амыглап турарларда Тывада Сосновка ортумак школындан Д. А. Кимова, Чөөн-Хемчикте Бажым-Алаак школындан Ш. Ч. Эренича, методиктиг каттыжышынын хей чылдарда үрүтүлдүгү удуруп келген Барыя-Хемчикте Ак-Довурактың № 1 ортумак школындан К. С. Чаян-Хөө, ол мыкшап тыва школаларда орус дыл башкыла, чаа хемчирлерин кичээлдеринге чурта сайырдылганын депшилетки аргаларын амыглап турарлар Бай-Тайгада Тезинич № 1, Улуг-Хемден Шатаан-Аргы № 2, Өвүрел Солчур ортумак школында С. С. Демдег, М. Н. Монгуш, З. Б. Донга оларын болгаш оон-даа өскелерин адал болур.

Бөгүн чуртуу школаларында 2,7 миллион педагог амыкдал турар, чоокку он чылда оларын санын 1,5 каттап улгатылары чутула апарган. А бистин республиканың 158 школаларында бөгүн 5400 ажы башкы кадрлар амыкдал турар. Бо өөредилге чылынын эгезинде Кызылдың, Абаканын, Красноярскин, Иркутскин педагогика институттарымы, Кызылдың педагогика училищенин доозууларымы—чутуу үш чүс ажык амык специалисттерини чурткан тура-да болза. (Кызыл хоорайны школаларында тускай өөредилге черлерин бо чылын дооскан дөртен ажык башкы амыкдал кирген), бо хүнирге чедир республиканың дыка хей школаларында башкылар ама-даа чедипшир турар. Кадрлар белеткеп турар дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринин бөгүгү материалдык баазаны ол хөвээр турар болза, школага башкы кадрларын четкир кылдыр шилтирээриниң айтырын болдумас хөвээр артар. А оңу дарып шилтирээр дие, чүткө аша-хөвөөгү көрүп каары-биле кышгаралдымай, чер-чер Советтеринин болгаш партия органдарының, ажык-агай удурткучларының талазындан тус өөредилгени сайырдагыйжыларынга хамаарыштыр үндешин өскерилгелерин кылдыр апар. Башкымың мергежилни, оон социал статусун көдүрери эргемок чутула.

«Улус өөредилгенин тергенин» хөрөк демдег эдилеп чорур.

Байырлалчыр-биле, эргин башкылар!

Кызылдың Совет Эвилелин Мадары Микшап Бухтуев аттыг № 1 ортумак школада Светлана Монгушевна Маскы-оол эге класстарда башкылап турар. Эге класстарының өөреникчилериниң ортузунга өөредилге-кижиздилгелер амыкдалары эки организастарыны чагадыкчы үлүүн кирип, эртен чылдарда мактадык амыкдал келген.

Бо башкымың ажылында чаа-чаа диалогиктер бар. Кичээлдерин эрттирерде яны-бүрү көргүзүп материалдарын амыкдаларына амыкдалды. Арга-агаары экскурсияларын уруглар-биле ол эрттиргилээр. Кызылдың башкы училищенин дооскап, амыкдалышкан, педагогика институтун бот-өөредилге доозар деп турар.

ЧУРУКТА: аныяк башкы Светлана Монгушевна Маскы-оол класстың өөреникчилери-биле.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ ФОТОЗУ.

«Октябрының социалистиг Улуг революциязының 73 чыл оюнун дугайында» СЭКП Топ Комитетинин Секретариатының МЕДЕГЛЕЛИ

Кижилер төрөлгениң бүгү-делегей төөгүзүңе чаа чурттарны амыктып Октябрь Социалистиг Улуг революцияны тилдеп үелер бээр чеден үш чыл эрген. Ол бүгү чылдарың дүргүзүңе совет коммунистер бодуну чоңу, бугу делегейде депшилеген болгаш тыйгыча инан-шылдыг күштери-биле калды ноябрь 7-ни Совет күрүенин төртүтүңен хүнү, делегейни революцига өзү-биле чартыкчыларын эгезин салган алдыртыр хуш кылдыр дон-таамал демдегел келген. Ындыг болзак, бо чылын нинти улустук чачыл апарган ол байырлалчы байырлаган эрттирбизинге кийгирилген кийгирилген чурттуг чамдык девискээрлеринде болгаш хоорайларында димналып турар.

Кижилер төрөлгениң бүгү-делегей төөгүзүңе чаа чурттарны амыктып Октябрь Социалистиг Улуг революцияны тилдеп үелер бээр чеден үш чыл эрген. Ол бүгү чылдарың дүргүзүңе совет коммунистер бодуну чоңу, бугу делегейде депшилеген болгаш тыйгыча инан-шылдыг күштери-биле калды ноябрь 7-ни Совет күрүенин төртүтүңен хүнү, делегейни революцига өзү-биле чартыкчыларын эгезин салган алдыртыр хуш кылдыр дон-таамал демдегел келген. Ындыг болзак, бо чылын нинти улустук чачыл апарган ол байырлалчы байырлаган эрттирбизинге кийгирилген кийгирилген чурттуг чамдык девискээрлеринде болгаш хоорайларында димналып турар.

СЭКП МХК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП Москва хооромунун пленуму октябрь 5-те болган. СЭКП Т-кың Политбюро кеңигүү, партияны МХК-ның бирги секретары Ю. А. Прокофьевич илтикелин чугалажып көргөш, пленумунуң киржикчилери чурта болгаш хоорайда кризистиг байдал улам нарылап бар чыдап деп демдегелди. Аныктык тушап чонеталышкыны, бараннар чуну чедипшир улам ханылап, күш-ажыкчы чурттуг эртен чүткүрүңе чурттуг хей-нинтинин чурттуу баксырал турар. Оон-биле чегелештир бодунуң эрге-ажымы бодар, нем-херек үлгүлдер, чижик садыг кылдыр чорутар кө-вүдүс турар. Экономиканың баксыралы политиктиг байдалды чидилгелерин турар.

«Эде тургустунушкуну эгезинде болгандыг стратегтиг болгаш тактиктиг чартыкчыларындыг чүдүдүргө чедирген. Рынок харылааларыңче шилтирешиниң ыңдыг байдалдарда белеткенин турар, шилтирешиниң чер болганда эгезилең. Нинти байдалда эки өөренип көрбөй шилтирешиниң программазын да-лаш хулап алганы шын эвес деп, пленум санаан. Күрүңе өчүтүңүңү бир келин күш-ажыкчы коллективтерге халаска дамчыдып өзери чутула деп, пленум санаан. Рынок шилтирешиниң бетинде экономиканы сегилди тургузуу алыры чутула. Рынок харылаалары боттаңдырып турар үеде ажыкчы чонга практиктиг дузаны көргүзери коммунистерини хулазгези болур. Дузаларың негетинин турар москвалык социал талазы-биле камгалар дээш хоорайны партия организастары Советтерде төлөөкчилерин иделмейлиг амыкдалар апар.

ХООЧУННАРНЫҢ КЫЙГЫРЫ

Дайын хоочуннарының совет комитетинин Москва секциязының хоочуннар активини хуралы болуп эртен. Ол хуралдан бугу фронтуну хоочуннарга кыйгырыны хулап алган. Ында бизнести болза: улус депутаттарының Москва болгаш Ленинград Советтеринин удурткуч амыкдалчыларының Улуг Октябрының бо чылын болур 73 чыл оон демдегел эрттирбес деп турар кыйгырының деткинезинге холга оонбуу тудул алгаш, Октябрының социалистиг Улуг революциязының хөвөөн камгалажып чоран бүгү кижилерин кыйгырып тур бис. Шефтер турары бүгү

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Кремльде ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинин Президиумунуң хуралы болуп эртен. Нем-херек үлгүлдер чорутар-биле демисел бола-ла коорум-чурттуу башкыларын хандырып дээш ол чорудуп турар демдегелер талазы-биле ИХМ болгаш Куренени амык чок чорук комитетинин органдарының ажылыны дугайында айтырар.

НОГААН МАССА ЧААГАЙ ҮНГЕН

«Чаа орту» совхозтук Ямалык хову турлаанда бо хүнирге бачым-чымшы ажылы хайныккан. Таражы механизаторлар бо чылын бага ажык дүжүтүп эстүрүп алганнар. Мамаа совхозтук кол агроному хоочун коммунист Доопай Каркалович Азырааның кинрген үлгү-хуузу хей.

АЖЫКТЫГ ЛЕКЦИЯЛАР

РСФСР-нин КП-зинин Улуг-Хем райкомунуң полит-өөредилге чылының бугу-үзүңе лекторларының, пропагандисттериниң семинарын, амгы үенин чутула. Айтырдыларыга хамаарышкан «Төгериң стоду» организастан эрттиркен. Семинарны кинргичилеринге ССРЭ-нин Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Тывада комплекскиг илдизинин амыкдалчылары лекцияларын номчаан. Политиктиг чырыдышкы башкымың эргелешчин А. Д. Ооржак «Амгы үеде партияның ролю» деп лындагыны кылаан. Дүрүлганы чымып алгай, чогадыкчы өзү-биле амыкдал турар пропаганда А. Ножкина, Н. Букина, Н. Берга болгаш өскелерин даа орта демдегел, муриакты дүрүлганың негеттериниң чутулазын айткан. Очур ДАРЖАЙ.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕРНИҢ ДУЗАЗЫ

Өвүр районда Ак-Чыраа ортумак школының коллективни төрөөн совхозунга шөп дузаны үргүдүп чорутуштур. Чайгы дүштанылганында 8-9 класстарының өөреникчилери — Мадыр Коңгар, Радомир Куулар, Юра Базан, Монге Севезен, Руслан Тумат, Сергей Чаалынай Чалааты хойжу бригаданың 8900 ажык хоон ияны-бүрү аарыларга удуз эмен сымыгыныга, кодурага удуз чуртууга дузалажып амыкдалар. Селтанының ийгини оң хонунуң ийи хүнүнде өөреникчилер, башкылар. Механизаторлар чаа дүжүтүп аныгылай амыкчалар кинришкенер. Комбайнер Николай Крылов ЖЭН-6 жатканын ык белеткеп алгаш, ажаалда эрес-шүдүрүчү кижини турарын өөрү мактаар Чыттыр кестирген тарааның 3 комбайн болуу бастырыш, шаңче чүдүрүп чорудуп турар.

АНЧЫЛАР АЪТТАНЫПТАР

«Хемчик» амыкчы-тымыш ажык-агайың амыкчалары сеонга хынамталык белеткенип турар. Ам каш хонгаш олар Хан-Дээр тайгазыңче аъттаныптар. Шаттыг 17 ачы бар. Сезон үезинде кала, кынар-биле айнаары баш удуз дүртүрүшкүн. Анык билеттерин удузтырып, ок-чөмзөөн күш-хүнесини идик-хевин белеткел алган. Ам-мекени камгалар, айнаарының чуртуну сактыр, төтөгелки чорукту болдуруу базы-биле бо чылын Хан-Дээр база өске даа черлер-де аъттанар аныкчалары хынаар тускай кижини—егерни тургускан. Мурунда өскө черлерден келген чамдык кижилер болдууса хора чедирип, чамдык аныкчалары төрөдип, оларын тыпканы аялдын кезин улуг өртекти биле салып амык фактылар туруулан. Ам оңу болдуру-бас. Аныкчаларың сүдү октябрь 8-те болур. Алаа олар эртен чылдын түңгелдерин үндүрүп, амгы сезонда со-рулгалары ык чутулааның дүртүрүк. Арагыч ДОНГАК.

Бүгү күштү-хову, шөлдөргө

АЖААЛДА АДАКТАЛГАН

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхоз бо чылын 3350 тонна сиенни, 500 тонна сенажты, 450 тонна целлюсту кылдыр планныг. Бо хүнирге сиенни 45 хуу-га белеткээ. Сенаж салырын 3-5 хонуктардан эрттирбес учурдуг турда, 15 хонук үргүлчүл турар. Бо хүнирге бугу-де күштү көк-сула ажаалдазыңче угландырган, ында ажык парягыга чедир үргүлчүлээр. Картофел ажаалдазы доозурунч кырында.

на сенажты 5521, ийи муң тонна көк-суламы 3701 муң тонна кылдыр күсеткен. Чайгаар үнгөн 500 тонна сиен белегээр план 357 тонна болган азы чедир күсеттинмейн барган. Ынчаарга муң тонна сенажты хоолуду бүдүмелдери 700 тонна хову сиенинге дүжүрүн санаашкынар көргүскөн. Мамаа үндешилең санал кээрге, пландан ажыр кылдыган сенажтан чедир кестинемейн барган сиенниг хуузу үнүп келер.

АЖЫР КҮҮСЕДИПКЕН

«Нарын» совхоз кышка белеткенип, мал чеди бугурур планын хынамталды.

МАССА ЧААГАЙ ҮНГЕН

«Чаа орту» совхозтук Ямалык хову турлаанда бо хүнирге бачым-чымшы ажылы хайныккан. Таражы механизаторлар бо чылын бага ажык дүжүтүп эстүрүп алганнар. Мамаа совхозтук кол агроному хоочун коммунист Доопай Каркалович Азырааның кинрген үлгү-хуузу хей.

САГЫШ САЛЫЫШКЫНДА — КИЖИ

Райкускомнук контролонда «Аш-чөм». Чурттаар оран-бакчы — 2000» база чоюну хергедей бааранын көндүрүлгүсүнүн сорулгазы туруп турат. Салдыган сорулгаларын күтсөлдөп, иш дугайында район Советинин сессияларында даям келет. Райкускомнук ажал-чорудулааны ээлеген сессияларга база көргөн. Районун экономикалык көндүрүлгүсүнүн дүрөдөлөрү — бирги ээлегени айтырып. Ол бүтүмү дамаштыр чоюну социал амдыларын ээлегендер апар. Ынчангаш бо айтырыкка чутуа сагыш салдыны турат. Советтерде акыл-агылларда акылдап турар ишкерлерин ачылында районун экономиказы чыдап чыкып бажынып оран Арнда, өс-бүлө көрсөткөн база кооператив хергерин аягылап, бүдүрүлгөлөр, советтар социал айтырыкка аналандырышыны эгелей берген.

Акыл-агылларда чурттап бажынарын мурункууларга хейлү туруп болу берген. Ол бажынарын колдууда боттарынын акша-хөрөнгө-биле туруп ал турар. Район төвүнүн организациалары, бүдүрүлгөлөрү — септеге-тудуу үчөгөн, сугарыкка системанын эгелели, кижил эмел-

фонуну сак-төө килдинин контроларын. «О. Шынаа» совхозтун эрги Кудлугра бажыны ас-салдарга шынчтык. Амыг үдөсө же-лендеде эрлп турар. Ик-кээ Советтерде күүсөмнук чок болганында практиктин хемчегер кокудан турар. Советтеринин ролу, авторитети, эргеси ама-да бажыны-лаан. Ош ужурундан чер-чегерге боттары-ла шынчтык болуу айтырыгынын районче чутуу каалтар хон-лор бар. Советтерин бажы-лар, коммунистерин дамаштыр нарып айтырыгынын шынчтыгы, хол-билди-дин туруп киритер хем-чегерин албай турары таары-мча чок. Советтерин аягылы хей талыгы. Пра-ктиктин хемчегерден, иде-логия, утаан-болал, мөстү-шылп айтырыгынын бүтү талыгы шынчтыгына Советтер акылдакчылары белен ас болган. Чүгө дээрсе оларын хой кезин чаа сокуткан, арга-дурула-газы эвеш кижилер болур. Моон сонгаар бо акылды бажыг, туруштуу болдура-рында партиа районуку бот-туу дуааны көргүзөр боор дээрине идеген артым.

Кара-оол ЛАПЧАА.
Улуу депутаттарын Тес-Хем район Советинин кутском даргазы.

УДУР-ДЕДИР ДЕТКИМЧЕ

Делем өрөөлдүн ханала-рында асмылаан-даа, шалага турар даанын арыгы кылдыр чаап кылган ыш хержакта олуртпаш, самбыра ма-нында азыда тургузул-даан удуу чекетер бар. Сон-гаар баарында база-ла өн-баазын чекетер. А власта өөрөнкүчүлөр арызында ныс урууларын шынчтыгына-рын чаап богаалаан ныс-чүгө өнөрлүг баштыгыны чууу-буру чекетер-биле чүддеш. Эртемир аайы-ныс кичээлге аягылап таб-лицаларын, бойдус кален-дарын, номчула булуны. Де-рин кылган дына таары-мча. Номчула булуунда «Ном — кижиге окуну» деп би-чирилген урууларга мели-ги тайыбырдай. Орус-тыва гылдар кырында уру-ларга литератураны делген делгир бар. Күзгөр болза, өөрөнкүчүлөр ному он ал-гаш, бажынында-даа номчуп болур.

Бирги кичээлге конга эди-лен. Өөрөнкүчүлөр бут кы-рынга туруп, бажызы-биле мелилешти. Оваалаан өөрөнкүчүлөр. Математика кич-ээлди. «Сентябрь» 27. «Классика асмы» деп сөстөр-ни бажыны дески, нарыш хол ужуу-биле бижизен. Ош алаанда нын ылдыныгыт чикер берил каан. Самбыра-нык берил талазында өнүг-чүрү азын каан.

Өөрөнкүчүлөр-биле баш-ны мелилешкен, кичээлин эгеледи.

— Бөгүн кичээлге чаа те-ма өөрөнкүчүлөр уруулар. Катагалашын кылдыр бис — деп, бажыны сакылдыды.

Эрлин райкускомнук удуу өрөөлдө килдинин эргелекчи Б. О. Сегин, ортук шолода өрөөлдө эргелекчи А. Б. Шойдук

далгага осту боттары чога-дып алгаш, шалмыкы бол-паштар.

Чангыс оранын сапырга үлөгөннү бүтү ылдыныгы-рынга каталаштын кылды-рып тура, самбыра кырында ханада таблицага аягы-лар ылдыр бажынын айт-кынып аягылы таарыштар бе-леткен алгаш бенин дына тымыкыл. Ош аягында ыл-дыныгы дөрбөчүн ыш-би-ле ылдыныгыны кайы-бу-разын дугалаттар. «Улетши-нин бидинмес турда, онаш-нын үлөгөнчү үлөгөр...» — деп уруулар хол көдүрөш харылаар.

Бир кичээлден репортаж

«Шупту удунар!» — дээрсе, уруулар холдары-ны кырынга баштары салгаш, стол кырынга чы-гылашты. Шил-ле шимен, Ол дүштө бажы көндөлөр-инин таблицаларын оюмук, тода адал эгеледи. Уруулар баштары көдүрбей, шим-ген нарактарында аягы-ларын, холун көдүрүп кээр. Адын адырап, бажын стол кырында адырап хар-ылаар. Урууларын хой кезин шын харылаан.

Дараазында самбырада бикиттерин чикетерин ас-миче боладар урууларын алаа олуртупкан. Тайыбыр-нык берилпаш, урууларын колдуу шын дүгөн бола-ан. Улаштыр өнүгү турук-та бодалганын сөзүн чога-аткан, база-ла ас-биле бо-даткан. Тайыбырларынга бичин бергелешсе-да, уруу-лар бодалганы алыс укта-зын шын билип, чуркута бо-

«Чонгүзүңе-даа, анык, анык даа болуңар, мерген утааның бол!» деп бажы кичиге сөгзөн йөрөөл сөстөр-инин бадтыкалы бажы-нын хыйа чикетеринден бе-лин килди. Укен аягы чыл дургузулда амкылдан келген зоочун, чогаалчы башы-ле аягылап чоруп башында бажылаашынын арга-дуруулазын эгерттисең болбай калчар.

Дөртен бет минута дургу-зунда Любовь Тюлошова каталаштыгына элөөн хей арга-ларын аягылап. Ол ар-азында кайы-бир өөрөнкүчү-лө үчүн дымаштынып, арып шырапкан дошчууртатпаш эсербердим. Урууларга ыла-к, оларын билир бол, бодуну өөрөнкүчүлөрүнүн хундусе, оларга бузуре дээп ыдытты чагыны бажынын бодунда сирткени ол. Арай кирелги ханы берген өөрөнкүчүлөр, чамлык бажылар деп, «кон-галай» берейн. «Сен арай

Улус депутаттыгга сөс БОДАП ЧОРУУРУМ АЙТЫРЫГЛАР

Чаа-Хөл көдөсө Советинин удуу депутатты кылдыр чаа чымыта 30 кижил сокуттур-дувук. Кочууг удуу хары-салга бисе ошанкан деп чүвени билип турар бис. Бис-тен негелде үени аягы-биле база удуу. Сокутчуларын берген чагыларын амыды-ралта боттарынын бот хуумда чутуа чуул деп билип чорур мен. Чөпө ыш-чаш бүдүрөп, чон бисин со-кутп алган болганда, хары-салга удуу. Сокутчулар ча-гыларын ширпип тура, суу-рүнү барыш депкесеринге удуу ас дарк аягыларын дилзин. Ош аягыда, суг ко-лономды кыжын база аягы-лар болза өн деп негелде тургусунаар. Ол айтырып үениде чогуумчалык шын-чтыкты берген, аягынын кооперацианын дуаазы-биле дарк аягытыган. Ав-тобус аргыжылаан докта-малылар айтырып баш тур-густуруп турар. ССРЭ-нин удуу депутатты Г. С. Сагаан-дай. Тыва АССР-нин бодук депутаттары ол таазы-биле хемчегерлерин ап турар дээр-зин чуртаалап каан. Пасса-жирлерин чоюку үедө ар-гыштыра бээр бот дээрине идеген турар бис.

да бикиттинген чаштарын саны хей, ону дарый шын-чтыкты берген. Чөпө чок. Сокутчулук чаа ди-ректорунга ол таазы-биле идеген турар бис. Айтырып моон мурунда колдууна-ла аас кырынга чоруп турган, чугаалап-ла турган, херек кырында буткен чүве чон. Садити ыштан тулар дээр-ге өрт чөриша удууу чөп-шөрөвейн турар деп чутгаа база турган. Ындыг бе дээр-ге, ессе районга нөргө, чөп-чөп ыштан турткан. Ар-тында боттары олар пен-калы уруулар сагалды бар Соор чорган. Чөпө ыштан бо айтырыгын дарый шын-чтыкты берген. Чөпө чок. Чаш-тарга, аа-негерге өөрчүтүп белек чон кылдымас дер. Ындыг болганда ол дээп бис, депутаттар база шын-чтыкты хөдөлүп учурут бис.

Чөпө ыштан чагынын күүсөткөнгө турары дээп калчар аягылаша аягы деп чутууду болуп турар бис. Кадээ Совет дөкөткөнгө аягы айтырып шынчтыгына кире болза, район Советинин депутаттары чагынын кин-рип турар бис.

Ясли-сад тудуун дүрөдө-дир таазы-биле айтырыгы сессияларга, хурдаларга чангыс асве уаза чугаалажып келген болгаш доктагаларын хулөп ал келген, ыш-чаш-жон ол бүткөй турар. Тудуу-ву эгелдеринин чутуулаын биеге асыбес кижил деп болур. Ясли-сад дээп оочур-

сокутп, бирээздиктен ас-миче көкүпү кирип чорун, бирдешинин аягы чөпө. Байдак мындыг турда, эр-төө-дө чүвө-дир. Бажыны со-кутуп болганда, кышкен удуштуу бажынын шооча-лаан, ону сокутуп дирек-тиваны оонурда турар улуска бээр болза эки-дир. Ону чуга-алап турарым таварылга асве. Мээң округумда чангыс бажында нады чурттап ол-уура өс-бүлөгөр база бар. Шалту аргакан бичин ба-жында чурттап олурар хей урууларын удуу бардыр. Оларын бадалган, кичээл-ге алып аягы барыч жон боор-дур. Ол таазы-биле ай-тырыгын тургузуу неди-мде, профком ону тоомчага асыбес проф кээр-дир. Чөпө ыштан кичилерин херге-легин кичээлге болуп бот-боттарыны бичин дөкөткөн, нарын байдалдан үенин аргакан дилзорин чон чымытас — бис. Чангыс суурунчү кижилери-де-дир бис. Нини байдал эки бол-за, шуптуулаа эки болур учурда. Хосталган бажык-барга боттары дугуруулаш олуруп, эзел алтар шын асве байдалдардан ушунар болууваа эки-дир. Ош кий мен кыдыг айтыры-мдар дүвүрөдү турары? Суурууваа төп одалга, сис-темазы бар, объекттерин ол чыгы-биле хандырып тур-гөр болгай, мези дилзам, суурда ясли-садтарын чы-гы-биле хандырылганын бо чыгыш акжигерин кичээл-ди. **Зоя МААДЫ.**
Көдөсө Совет депутаты.

НЕМЕЛДЕ БОЛГаш ШӨЛӨӨ ДУГАЙЫНДА

Номчукулардан айты-рылгар салган, бидинмес чүдүдү таймырлар бээр-дин дилден чагалар ре-дакцияга бо-ла келгилээр. Оларга харылырын со-кутуп арканын аягы өй-лөп-өйлөп чырылып турар.

Чер-черлерде болуп турар шат кызырлышынын түнелдинде кижилерин мурунун бидинмес чүдүлөр таарылып турар. Шын мындыг чүдө Бак-Тайга районуку Тэли суурдан Арат-оол Бел-дириков Хергентин чагаазы хөмөжшүр. Ол мынчар бижип турар: «Мен Бак-Тайга районуку сугарылга эргеле-дине 12 чыл чолачмылап келдим. 1989 чылдын фе-враль 29-та үк черге шат кы-зырлышыны болган, аша мен база таварыштым. Ош бир ай кире аягыл дилеп зоруп турган. 1989 чылдын апрель 1-ден эгелеп, район эмгек-тегине чолачмылап кирип алдым. Эмгектегиин бүткүл-териязы мези шалмыкка 20 хуу немелдени төлөп берби-ни турар. Моон учурун та-йыбырлар берип көрүрөң. Ол ыштан база бир элери-ни айтырыгы салгың: рай-он эмгектегинде 1990 чылдын ээлеген шөлөзүн ап болур мен бе?»

ЧУРКУТА: Тыва АССР-ин Улус өрөөлдө минис-терствозунун болгаш респу-бликанын Башкылар билин-ге бидер институтунун чаа-ныи бугура фини педагог-тар Кызылга чедип кезип, Кызылдын №1 ортукмак шкolasына ийи недела кире аягылаш барган. Уаут дуржулгалык башкылар Эро Пелтонен, Улла Вахтываара олар оочуудурукузу Г. Белоус-биле республиканын шкolasларын келген баш-кыларга аяктык, солун се-минарын эрттирген.

Фини залчылар бөлүк башкылар-биле.

Ондар ОХЕМЧИКТИН фотозу.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БӨЛГҮМҮ

Бистин шкolasыста «Сыл-дычыгыш» чечен чогаал бөлүмү аягылап эгелден деп бээр ийн чыл болуп тур. Ош сорулгазы — бичилер-ге чечен чогаалга ылак, сөс-домаа сайырагангай, че-чен-мерген кижилер бооп өөрөнкүчүлөр бээр, ты-ва чогаалдын жанрларын сайгарып, чогаал бижип өөрөнкүчүлөр эге бидилерин, тыва шүлүк тургузуу өрө-дүн, шүлүк бижирине со-нуурагалды урууларга де-дикче көргүзөр.

Сөөлү үедө телевизорга, радиога, солун, сеткүлге, хурал-сугага-лаа тыва ды-мыкты ханы өөрөнкүчүлөр, ону сайырагангайдыл байдыгынын дугайында ай-тырыгынын көдүрүп турар. Ынчангаш амы-хууда ону дөкөткөн, эвеш-биле-лаа бол-буйлар-де чүдүлдеринин уруу-лар шам-биле дамаштыр бериксээр мен.

чүп турууваа тыныш ор-данарынын калчар аягы-лаан турарын тайыбырлар. Тывамыктар тыварына, ыдырага уруулар аажок со-нуурагалды. Аас чогаалды ча-ваа улустун тывамыкта-рынга дайнып алгаш, уруу-ларын боттарынын чогаал-каны чикетерин өөрүңге ыдыл өөрөдир чутуа. Чүгө дээп бичин кичи тывамыкты чогаалдып, тургузуу ораган, ол бүтү тала-биле бодонип, тывамыкта кирип турар чүдүнү овор-хөвирин ыт-галар демдектерин, өкчү-дүнү, хемчээлин, учур-ду-азын сайгарып көөр. Ол ыштан бодонип олурар үе-де бичин кичиге эскеринчел чорук база кичикиттер.

Болгумуну чүдө анын кин-рери чутуа. 5-10 минута дургузунда урууларын кир-жилгез-биле бир чогаалдан үзүндү ийиле, азы тоолдан үзүндүнү шынчтык ойна-дыр болза эки. Киринчи-лерин баш уаур белекпен, хөвир кедирер. Чоокта чаа «Кочунчугаш» деп дөкөт-көшүндү. Ол тоолдар чымындында «Сыл» биле «Ат». «Нар-куч биле «Ал-дын-доос деп өдүркө». «Ал-дын-доос биле Асыр дага» деп тоолдарын аягылады-мыс. Урууларын боттары-ны чогаалды даараан ой-наарактары аягылап тур-ган дилзорларын, интервь-ую аягылаар аяктык. Диалогту, интервьую аягы-лап тура, урууларын бот-тарынын амыдыралындан чикетерин ап, чедер-чө-чөс аяк херектерин анал-дытп бичирине өөрдөр.

Болгумуну чүдө анын кин-рери чутуа. 5-10 минута дургузунда урууларын кир-жилгез-биле бир чогаалдан үзүндү ийиле, азы тоолдан үзүндүнү шынчтык ойна-дыр болза эки. Киринчи-лерин баш уаур белекпен, хөвир кедирер. Чоокта чаа «Кочунчугаш» деп дөкөт-көшүндү. Ол тоолдар чымындында «Сыл» биле «Ат». «Нар-куч биле «Ал-дын-доос деп өдүркө». «Ал-дын-доос биле Асыр дага» деп тоолдарын аягылады-мыс. Урууларын боттары-ны чогаалды даараан ой-наарактары аягылап тур-ган дилзорларын, интервь-ую аягылаар аяктык. Диалогту, интервьую аягы-лап тура, урууларын бот-тарынын амыдыралындан чикетерин ап, чедер-чө-чөс аяк херектерин анал-дытп бичирине өөрдөр.

Урууларын кичээлге кир-жилгези үнелеп, арга-сөз кадары чутуа. Ош түнел-динде олар улам кызык-чак болуп болган оларын со-нуурагалы уладыр. Дүргөн-чугааларын баштайгы кич-ээлдерге бөдүндүн эгел-чөп алгаш дараазында кич-ээлдерге чорутуу нарыла-дыры чутуа. Баштайгы удавала уруулар бүтү-ле үн-өрүн тода алап, дүргөн-чө-чөп анык шыл дамаштыр чөп ала. А ош соонда дүргөн-чугааны ном-

Болгумуну чүдө анын кин-рери чутуа. 5-10 минута дургузунда урууларын кир-жилгез-биле бир чогаалдан үзүндү ийиле, азы тоолдан үзүндүнү шынчтык ойна-дыр болза эки. Киринчи-лерин баш уаур белекпен, хөвир кедирер. Чоокта чаа «Кочунчугаш» деп дөкөт-көшүндү. Ол тоолдар чымындында «Сыл» биле «Ат». «Нар-куч биле «Ал-дын-доос деп өдүркө». «Ал-дын-доос биле Асыр дага» деп тоолдарын аягылады-мыс. Урууларын боттары-ны чогаалды даараан ой-наарактары аягылап тур-ган дилзорларын, интервь-ую аягылаар аяктык. Диалогту, интервьую аягы-лап тура, урууларын бот-тарынын амыдыралындан чикетерин ап, чедер-чө-чөс аяк херектерин анал-дытп бичирине өөрдөр.

Чагаалардан одуруулар ИДЕГЕЛ ЧОГУН КӨРДҮМ

Бистин ада-невис Бай-Тайга районуку «Бак-Тай» совхозунда мелилешкен кел-генер. Авынын Ынчангаш Аксатовна Ахат дээр. Кол-хоз тургустунган үелен бөр-ле ол хей-шынчтын аягылы ылдып келген. Ол амы пенсала. Ол херезинде мелилешкен аргакан хонуп алгаш, оларын дуаалааны кадарыны бош азы сак-канычыл кыштар. Ош кий-чал чорурдуулаа ууру-лаа бар, бажы чок болган, мындыг. Сугра чурттаар бажынын болза, кырган кийи кедөсө чөпө чорур, суурге кирей. Кыргакан өс, уруулар бөр-дир деп сажы-биле ая-гы бе сөкөс херексе ая-гы бе хире. Ындыг болганда

шюлут чутакыр асве бол-гаш мындыг ийишан, аягы-биле чөпү турар хире. Аны-кы арааша, чок болган. Дирин чораш ол база бажы айтырыгын тургузуу, бидилеринин кинире тур-ган үени база бар чүвө. Ба-за-ла адал турган хире улус ош. Чөпө манаар боор, со-кутпа чурттап шөлөтүп үдөгөлдүн харылап турар дугага шөлөтү үениде кир-ген мен. Тайыбырларым-га, авамнын адын бидес болган, оозун бодалар, иде-дө чок чүвө-дир. Ынчангаш аз көрүпү, дуза каларын со-лун черинден дилеп олур-арым бо.

Чечек ХОМУШКУ.
Саджыкы.

ССРЭ-нин Күш-ажыл күр-юметиндеги болгаш ВЦСПС-тин президиумунун 1972 чылдын июль 21-де хулөп алган доктаалын бугура алчарга, Тыва АССР-нин де-виссээрине бүдүрүлгөлөрүн, албан черлеринин болгаш организацияларын аякчыларын, албан-хаак-чылары аякч төлөвирине бүдүрүлгөлөр, албан чер-леринге болгаш организа-цияларга үзүктөл чок аякчы-нын хуусаазы дээп немелде-лерин ап турар. Бүдүрүл-гөлөрүн, албан черлеринин болгаш организацияларын аякчыларын, албан-хаакчыларын чингелдерин айызынын чурмууну дугайында саавырга дууш-тур аякчга, штат кызыр-лышынын таварышкан кижилер, аякчылдан үндүрткени соонда 2 айын дургу-зунда өсө аякчга кирип ал-ган болза, немелделер азыр эргени берип турар аякч стажи үзүктөлбөс. Бир асве Арат-оол Хертек ол хууса-аны дургузунда аякчга ыла-на-ла кирип алган болза, районук эмгектеги аякч стажи дээп 20 хуу немелде-нин санаар учурут.

ССРЭ-нин Күрүңеня күш-ажыл комитетиндеги болгаш ВЦСПС-тин Секретариатынын 1988 чылдын март 2-де бадылааны «Аякчыларын болгаш албан-хаакчы-ларын хостаарынын болгаш аякч-биле хандырынын ба-за оларга чингелдерин, компенсациянын бөдүнүн чу-румуну дугайында» дүрү-мүнө үндөлдөн. А. Херте-нин аякчга хулөп алган эм-гекте чери ээчөгөн шөлө-түн бээр учурут.

НАЙЫРАЛДЫҢ ИСТЕРИ

Бистин өрөөлүсүчө назары улаткан, хаванда сымгалар амьдралдык нарын, берге оруктарын эртенин херечилээ, баянның бууруу дүктөрү хөйү көргөткөн бадыткаан, ортумак сыйныгы, худумуураан шыр-палык ички кирип келди. Ол мээге биле амьрменди солушкан. Шериг туга-биле төөгүчү кижиге мени диди. Келген аалчы-биле элден үе иштинде чуга-лашкан, оон найын ичелгени, чүпү канчал чоруурун, намдар-төгүзүн билеп алтын.

Орден-биле үш тыва эми турачы эчки сестраларынын оода бирөөнүн шагнаар дугайында айтырыны тургузул турар кижиге болду.

Ол көзөк боданын олурган, эрчи чагааны менче сүздү. Ында мынчаар бижээ: «Экин, Юрий Семёнович, Тыва АССР-нин Бий-Хем районун Тургунийн ийи дугаар ортумак школазынын кызыл ичкилерин селерини сүмөнөр ёзуугар тыва эки турачыларга тураскааткан музейни эвес, а тускай өрөөлди кылып алдымыс. Ынчаарга Киев областа Тыва Арат Республика 26572 инекти болган атыгы халаска берген дээрин билди алдымыс. (Оон ымай өөреникчилер тыва эки турачылар дугайын бижээ—ред.). Тургунийн № 2 школазынын кызыл ичкилерин, Шынал-де Юрий Семёнович Тыва-га бир-ле дугаар келген-даа болса, школачылар биле чагаалажып каапкан кижиге чораан. Шериг-патриотчу те-мага материалдар бижир талазы-биле республикага чараттыганы конкурсуна иллекейлиг киришкен, ол 1979 чылда ВЛКСМ, ДОСААФ Тыва обкомнарынын, Журналистер айкалы-нын худумуураан айкалы-ны шаштанган. Ол солун кижиге билеп алган чамдык чүгүдериини номчуучуларга дамчыдарын кызыдып көрөй.

Шериг музейини аяк-дакчымы, амгы үедө 61 хар-лык Юрий Пузенко тыва эки турачылар дугайында хөйүн билер, чамдык номнарда, сактымышынарда кирбээн чүгүдери чуга-лаш тайбыс. «Оонгу ба-зым», «Он чедиги транса-лант», «Частык 17 шим-чан», «Ийи чыл дургузу-нда айыыл-халалык», «Уга-нынг Ярослав» болган еске-да кинофильмдерини кон-султантыны болушкан, чамдык рольчарга ойна-ла турган. Ынчан көрөдө соон кино артист база болуп турары солун.

Шериг талазы-биле төөгүчү Юрий Пузенко Укра-ина ССР-нин «Рабочая га-зета», «Молодежь Украины» солунарынын болган «Укра-ина» сеткүлдү штаттан да-лашкар корреспондентиз, ол-ла черлерини даалажы-биле боудуну шүгүлд-биле Кызылда чедип келгени ол. Оон келген сорулганы — школачылар шериг музей-лерин тургузарына дуала-жыры болган тыва эки ту-рачылар дугайында чамдык материалдарын чыгары. Ол октябрь 2-де хоорайнын үдө-өрдөнде кинофильмдер аяк-дакчылары болган чамдык башчылар-биле жу-журалык ады-биле Кызыл хоорайда болган республи-када чамгыс-даа школачы адаванынга дыка хомудан.

Бистин аалчымыс Совет Эвилелини Маадыры Чу-ругу-оол Хомушунуу төрт-түгүн черинге болган оон адын эдилген совхозка че-дер кузедиг. Ол ыкшик Совет Эвилелини Маадыры Капитан Кеңил-оолду олту-Уладмир Кеңил-оол-биле база жуужарып. Аде-чурт-туу Улуг дайынның чыл-дарында тыва эки турачы кыстар Умань хоорайнын балмгылган партизаннары-га болган бичири уругларга улуг дуааны көргүзүп, ха-рын-даа донон болуп, ханын харам чокка берип турган. Ынчанган Юрий Пузенко Чөөн-Хемчун районуун Ха-йракан суурда Вера Чу-лдумовна Байгал, Тайднын Бай-Хааста Норуку Балдыр-оолова Суукай, Кызыл хоорайда Галина Тодосовна Довадор олар-биле чуга-ла-жыр күзедиг. 1912 чылда англи эчки сестралыгына тураскааткан тургускан Бүгү-делегейни Кызыл крестини Флоренс Найтингель атыг

— 1945 чылдын июнь 24-те Москвагы Кызыл шөл-ге Тинделте парадынга ки-ришкен мен. Ынчан мээи хөй-ле орденир, медалдар каастаан мундиримде Тин-делте орденини кыдынга айт биле ишек сийлээн ТАР орденин кадан алы-рымга дыка-ла көрүштү чораан. Ол орденин ТАРН ТК-нын Чыгыш секретары эш Тока мезээ тывыскач чүс.

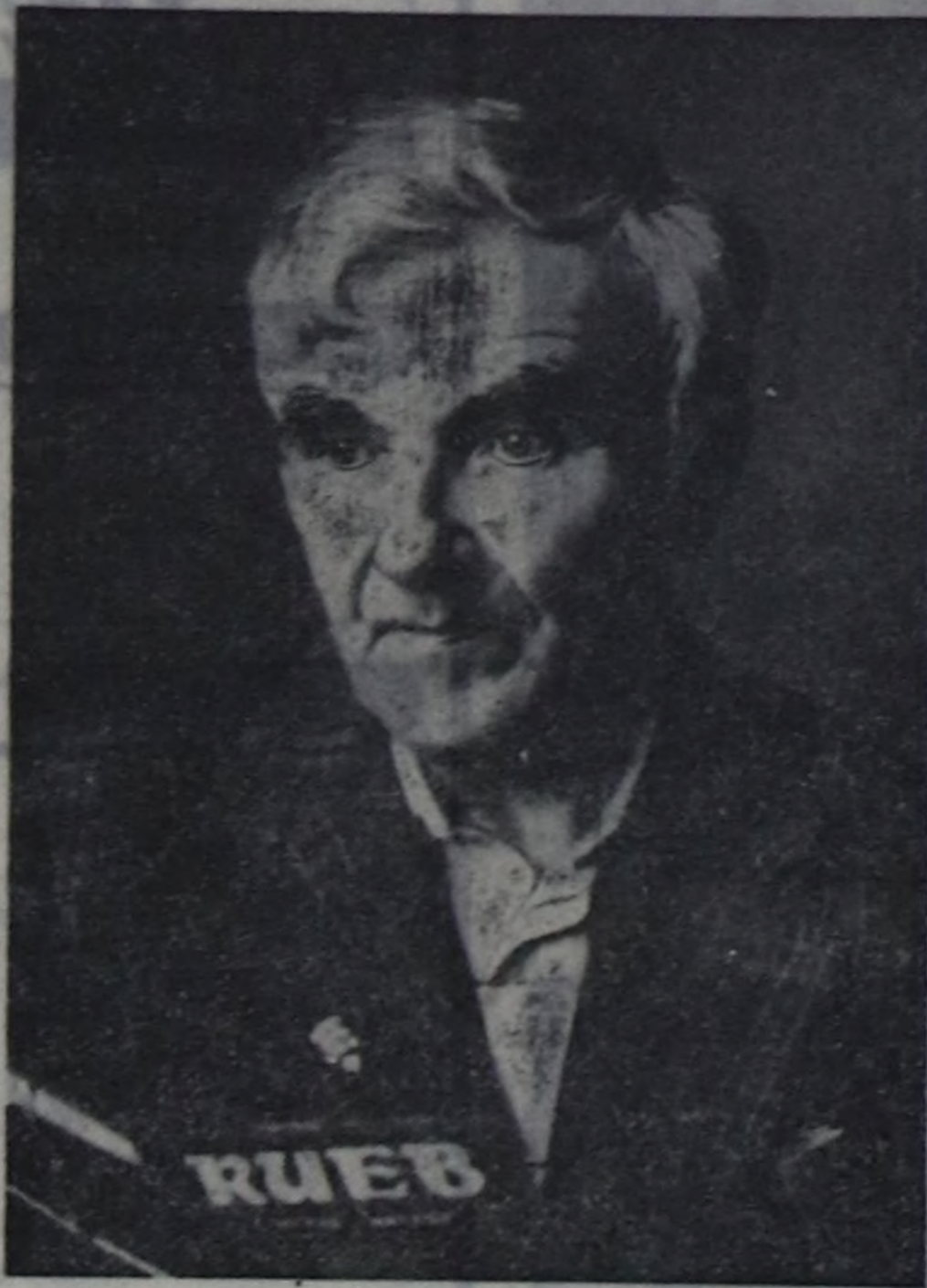
Шылгарагай улуг пол-ководчуну ындыг үнелдиг бергени кыма-даа өөрү-чүг, Шаандык Киев обла-

нын чон-дур деп билдим. Чүгө дээр, кажан мен: «Дэргилер, Чер Арга хо-лугтар дег барды, оон кам-саалчылар» — деп ийгили салгырыма, олар шупту мээи чаргымын кузедир-биле Арга чедер дээш ханажэ чү-күгө өгелдир.

Ол үедө улуг канцлер ки-рип келди. Ону көрүп кааш шупту тардыр мааныжа бердилер. Коргары ол-дур. А мен хаан кижиге болгай мен, кортадым, анаа түрүп келдим. Канцлер мени ыш-кыла бир тудускан, өрөөл-чө ийир сымартаган. Иста-внинын удуртулганын чамчылы ындыг элдеп чүс-дир.

Ол чылдын февраль соонда кестүү келген январь Испания деп чүү ындыг чуртуд дээрин мынчага билди чадап кадым, Чо-нуу чамчылы-даа, өргөө-ни курму-даа элдеп-чик-ти Чуну-даа жуужур тыл-пас-тыр мен. Лапа болур чө-чө ийир чон деп алгырым ту-румда-ла, бөгүн мээи бажым дүгүн чүдүн каапканар. Оон бажымче соок сүт дам-гылап эгелзөн, чүү бол-ганы билбес, сагынас-тыр мен. Шүрт эрлик ораны чор-бадыс. Хордааш, теий бер-чакан мен, мени харын-даа тууд алганар...

Солун кижиге биле жуужарылга

Танды эзээн дургаар шө-йүлген албанчы өрү-биле улун чорук чораан кажан бай орай дугуеп, орун бузугу-ни бир-ле бөргө-бир-ле өбүт-тү-сүт-дү, олар ыштыгы эчки кыдымы оймак чере хонар жуужура таварышкан. Байны хөдөчии анык эр улуг ордан унудул, эчдин-чечин хайылыра берген. Оран-делегей карагылап көзгө, одагы долгандыр от чыры-дып турга-да, чер чоруп көрбөзөн байга коргучуу сүргей апарган.

Чадыр калгаштыг орук-та чүгүн иши ол, оол — деп, бай селкинг алтырган. — Харын, Мен улуг эс-кербедим. Адылгар чоружу кире бе? Каттан чир дээш. — Оо! Ынчаарга бичин чаглак кылып алабажымыс. талаар боор ийин, оол. Мун ханын турар арында, мун ла чон-чон шестерден ке-лип экиел, чадыр кылып алымыс. Чадыр хомудал чок бол-ган — белей-селен чак, дам-ды даа дүшпөс, а кол-ла чү-ве шору бижык. «Адыг кел-дө, чадыр экинде чыткан кижини, бо чалчаны-ла чи-гени. Мындыг чүвөлерины амы-тыны кымага хамаан» дээш бол-биле кара сагыш-бай монгун баянчыны-тадыг кымыл эзерин чады-рыныг дору талазынга сал-

Танды эзээн дургаар шө-йүлген албанчы өрү-биле улун чорук чораан кажан бай орай дугуеп, орун бузугу-ни бир-ле бөргө-бир-ле өбүт-тү-сүт-дү, олар ыштыгы эчки кыдымы оймак чере хонар жуужура таварышкан. Байны хөдөчии анык эр улуг ордан унудул, эчдин-чечин хайылыра берген. Оран-делегей карагылап көзгө, одагы долгандыр от чыры-дып турга-да, чер чоруп көрбөзөн байга коргучуу сүргей апарган.

ОДАГГА Чечен чугаа

Тал чин хүнзөө, чедикши улуг дагыркенге кедерге-ле шүгүлданыч болган аныгы болган.

Дүнөөн адыг оттан ааюк оянталык сестир амытан бол-ду-тур. Ынчанган чүгө одаг оду илестинген өмө бөзгө-те, кижилерге ол ычкан хал-да болур. Дагыркен ан-мен, арытаннар айманга хамарык-даа болза, ааюк мөөнүн, кажар.

бай черлеринде, худум-чуларда мынчаар бижээ: «Хыял, мыналарын чок ыкшан, мина чок. Бис Тыва-дан келген бис». Бо дугайын база кым-даа билбес. Хоорайны төөгүдү болган тураскааткан черлерин миналардан арыгларынга тыва эки турачылар база иллекейлиг киришкен ыкшаныл.

Хөй-ле чылдар өрткен соонда, чүгө бо чылдын ССР-нин Дээди Советини Президиум Совет Эвилели-нин Маадыры атты кантан Тодос Тодос-оолга өлгөн соонда тывыскаан. Оон атыг шериг еснадуру Ровно хоорайны хостаары дээш өрөс-диини түзүп турган. Ол хоорайдан 12 километр черге канчаар-даа ааюк улуг демір-орук бөддир Стобулус станцияга немец-терини тапк олугу турган. Кеңил-оолду эки турачылар халдап кирген, ол пол-кту чыгыш шашан, Полкту командир Ото Крауза ту-турган. Ол полктуу туугу 1945 чылдын июнь 24-те болган Тинделте парадын үдөнде Москвага черге октап дүжүргөн. Амгы үедө Стобулус хоорайнын бир школазынын бир класына кантан Кеңил-оолду адын эртенкине олар. Бер өөреникчи оон мурундан ха-рымылар. Бо дээрге оон-он

чыларда уламчылап келген чамчылар. Ол ыкшан Чүргүй-оол Хомушуну Умань хоорайнын худумуу хамаатмыс кыдыр күлөөн адыр дугайында айтырыны колдуген болган соон ады-биле бир профтехучилище-нин болган школыны ада-рып көрүп турар.

Атомнуг электростанция-нын Черобойдыга болган айымдыг халавын узутна-рынга кирип турган, жур-налист Юрий Пузенко бер-ге аарыга таварыска-даа, бодуну ашка-тогерини ча-рыгдан турган. Тывада че-диги келген. Оон чүгө кел-гени ам комучуларга бил-дине берген боор. Киев хоорайны камгаларына болган хостаарында тыва эки турачылар киришкен. Ол дугайында сактымышыны га-гааларын «Инд. 252164. Киев—164 А/Я № 914 Ю. С. Пузенко» деп каан адреске бижирини ол солун дамчыштыр дилеп турар. Тывага хамаарышкан чаа-гай херекти кыдыр дээш ырак-уаа черден келген ол кижиге республиканын, Кы-зылдын удуртукчу дарга-лары улуг дузаны чедир деп иделеге-биле бо чүгүдү доостум.

Сары-оол КУУЛАР.

ЧУРУКТАРГА: Аде-чурт-туу Улуг дайынның ки-ри-жичкис шериг төөгүчү Ю. С. Пузенко; оон кино тырттырымышынын үе-зинде чүрүу.

Ондар ОХЕМЧИКТИН тырттырган жуужурагы.

Танды эзээн дургаар шө-йүлген албанчы өрү-биле улун чорук чораан кажан бай орай дугуеп, орун бузугу-ни бир-ле бөргө-бир-ле өбүт-тү-сүт-дү, олар ыштыгы эчки кыдымы оймак чере хонар жуужура таварышкан. Байны хөдөчии анык эр улуг ордан унудул, эчдин-чечин хайылыра берген. Оран-делегей карагылап көзгө, одагы долгандыр от чыры-дып турга-да, чер чоруп көрбөзөн байга коргучуу сүргей апарган.

ОДАГГА Чечен чугаа

Тал чин хүнзөө, чедикши улуг дагыркенге кедерге-ле шүгүлданыч болган аныгы болган.

Дүнөөн адыг оттан ааюк оянталык сестир амытан бол-ду-тур. Ынчанган чүгө одаг оду илестинген өмө бөзгө-те, кижилерге ол ычкан хал-да болур. Дагыркен ан-мен, арытаннар айманга хамарык-даа болза, ааюк мөөнүн, кажар.

Черивистиң

кежиктери

АРГА КИРГЕН КИЖИ...

Алдын сарала күзүтүс соок тыныш-биле шала доошургап, эртенки-ле дү-жуу келген. Чылдын эч чөм-гүр, чаагай үеи — күс, шы-нал, магалык. Утуз дү-жуу четтин, бижым, оон акаал кадалаар, чым шө-жар кижилерге буйныг че-дирер. Арга кирген кижиге саат дайнар — дикир. Ил-кына суурда хуу шөр мал малдап кадарык эки-биле өлүкчөп кадарып турар Салчан Каадыр-оол малчы-ныне чоокта чол оон ба-зынмага жуужарып чуга-лашты.

Аалыны ишти, келдө Со-вет күтүскөмүнү секретары-на херекти болган ажал ажал-биле ол-бо чүгү-дөр дугайын чай чок чуга-лажып оран аарымыс, оон аалыны ишти өлчөп эр-тиргеш, чаа-ла оон көзүп тур-ган чүсө-дир. Чүткөшлөп келген аалчыны «баштайгы удаада эсербей, чорту хе-ректин жуужун билеп ал-дым. Аалга келген кижиге эрчи ызырар дээш ыкшан, шүтүтүс кады шайлап өр-дүс.

— Частык берге күс-түр бо, сериндеп-ле келди — деп, малчын чугаалдыр. Ын-чан сентябрь турган чүсө.

Тараа, ногаа үнүжүгүн дугайында камсы чугааш-тымыс-даа. Эске девискээр-лерге болаарга, ында байдал мурне чүгөр болган. Нарто-фус-даа шору үгөн. Чотур хуусаазында ажаары-ла би-лир диктирлер.

— Кыш керле берге бол-дур өвөсө, ситен-шербитиң-ти чоокшудуп билеткевээ-не — деп, малчымыс улаш-ты.

— Чоокчу үедө малчы-нар тургалары эрчи-ке-лип, комиссия байдалды ба-рып көр — деп, келдө Совет күтүскөмүнү секретары Еле-на Салчан каза немел кагды. Ил-кына суурну куртан-кай чыгып, чыгып чыгып кой улус-тур. Чүгө шөр мал безин (ышкур) 300 аажы, чыпч олзаны ийи ки-жи иделелдеп элдеп ийи ка-дарып турар. Ботталган чо-руурлар. Харыскал улуг, оонга аалып, мидирер бол-дур, төлөвир улуг, алып ашка база кымырлар.

Чогуу кыяын улус ботта-рып малын ал алып, ажал кадалаар чүсө-дир. Мал-менин белеткеп бар. Хуу-анда шөр малдыг кижил-дерге ол база таарымчалыг ыкшаныл. Эчдегерден эл-делген малчынын өкөлгөн олочы-ла элбек болган. Би-чекши ишт бакада моруу үзү-да бар. Моруук үзү оон шымарыг дикир. Икки-дан чаап, чинчеп-даа аажы-лап болур. Эчдегерде кел-генде, соонка адысканда суг дээш аан. Бичин уугу-лап туруп берсе, моруук үзү-биле чагаш, чинчээр чү-ве болгай.

Шынал-ла ындыг. Бодум бага дыпкан, билдир мен. Бо өг-бүдөини ишти өлчөп аны-жак-да болза, оран-чуртуун эч байлап аныккап билдир, кезжээ улус-тур деп — сетки-лимде өөрүл ордум.

Ол араанда кара-ай дуга-йында чугаа үтүп келген. Оон мурунда-ла эчдегерди ол эч оттуу канчаар дайы-ныр ишениш кадарык ка-дакында манаыламыс.

— Дөңгөктөрдө чинчи-кейип оран чүсө-ле болгай. Эр ай борбак, кызы — сор-тагар. Бир деске ол анык-даа борбак болдулар — деп, бажынымы эр ээси чугаалап ор.

Адыра тыртылааш, ха-йындырар, шайгылашар ижер. Бүрүк аарып утуска черле эки дууларар деп ор-дур.

Бо өг-бүдө кышка белеткеп кыдыр койнуту (черлик уюп) база хөйүн белеткеп ал-ган болду. Койнуту бо Каа-Хем улугу харын билдир-деп иштине бодалым. Кол-дуунда Эрзин, Тес-Хем улугу чөмгө аягылар улус болгай.

Өй-шаанда тагтыг ажаал, шыгылап алып болза, тыр-тан этык (Ылалыг тыр-танга) холуп алмыра, койнут чаагай-ла болдур ийи.

— Койнуту хаан чаа дууларда, сонташ азы бор-бакка-ла холуурга, амдын, чыды кедерге — деп, Сал-чактар балыткадылар.

Болуужаа ДИРЧИН.

Монгуш ЭРГЕП.

ИЕ КИЖИГЕ ХУНДУТКЕЛ-БИЛЕ

Тоюу районда «Өдүгөн» чечен чогаал каттыжышкы-нын кижикчилери Василий Тамдын-оол, Делгер-оол Оорнаан, Светлана Байыр-оол, Клара Сагды, Октябрь Таргын болган өскө-лө-да чогаалчы дилээкиннер-ин кылып, бот-боттарынын шүгүлтери номчулуп, арга-сүме солуп туралар.

Силерини кичээгилерге каттыжышкынын ийи киргачкисини шүгүлтери. Оларда хөрежөн, не кижиге ыкшаныл, худумуураан сийиниң болган дыка чымчак адымдар. Тыванын каас-чараш булуңунда чурттап, ажалдык турар кедээ чеченериниске чедишкисинер-ин күзөп каалы.

ЭЛДЕП, ТООЛЗУГ ОШКАЖЫГ

Өршүн көрөм, эрчим ажим, Оштулгерге алыспай көр. Кезе бөжгө бердинге деп, Кезе бөжгө бодал алган.

Ырак черге чоруй баргам, Ышкан хөзөм сени болаар. Улуг уйгун бүдүүзүндө, Улаарай бээр хоржок тур мен.

Ини-тудук чымыш иште, Ийи-бир-ле секунда, Мага-бодун, шырай-арык Магадалдыг сактыр-дыр мен.

ХОВАГАННАР

Чылдыр ногаан хөзөм деп, Шыгымыска ойнаал. Чечек санаан ховаган Чедил келди, хой-хоп.

Ховаганчы, хонам, Холун-биле суйбайлы. Чарашаймың, десис, Чамыма кел, хой-хоп.

Чө-ве, эчим, нелзөн Чегичкичкел дозал. Холдар биле тудалат. Октябрь ТАРГЫН.

ИЕ КИЖИ ЭРИГ БААРЛЫГ

Сыгыр даңыч бажыла-ла, Сывырылдыр туруп алган, Орунгарын эрчи кезип, Огулу-кызын чытгазылап, Чоорганарын аде шугулап, Соңга өвүн алыштыканы, Оожум, шимзөөн чогу-биле Оду одал эгелди бээр.

Ие кижиге эриг баарыг, Иделгиди акын келди. Албан-ажыл кылганда-ла, Ажы-толун ажаанда-да, Арык-дудуу сөзү-да чок, Аажы-чамы бүдүүчөмдө, Чораан болу ол-ла хөзөвөр, Чорап билбес ажал иччи, Унген-кирген чоңу безин

Ондар ОХЕМЧИКТИН «Күсүк арыг» деп фотозөтүдү.

ТЕНЕК ААРЫГ КИЖИ

Демдегелдер

Төңүзү, Эгези № 224 «Шында». Мадрид, Февруарий үеи. Бо эртен испан төлөөлөр менээ чедип келгенер. Олар-ның-биле чугаага кады олур-руптум. Дыка-ла дүргөн чо-руу оран бис, чаркыш ша-кыре болганда: испан кызы-тарга чедип келдиш. Бүгү Европаны дургаар шөй ору-ктар кылып каан. Ынчангыш парохоттар безин дыка дүр-гөн чоруп турар.

Испания кара кайгамчык чер чорду. Баштайгы өрөөл-ге кирип келген, дөңгүр баштыг миналарын хөйүн көрдүм. Олар испан двори-нар ирги бе, шериглер боор, чүгө дээрге оларын бажы дөңгүр боор чүсө болгай. Мени чедип чораан күрүне канчаларын азымыс бөзө элдеп кирип чорду. Ол мени улуг эвес өрөөлгө кирип ил-кеш: «Манай олу, бодунун Фердинанд хаан деп ам азы-тар болуучу, тагтыг коргучуптер мени» диди. Мениче халлашканы ол деп чүвөи баш удур билеш, анаа удур шыгыны харым

Н. ГОГОЛЬ.

ТЕНЕК ААРЫГ КИЖИ

Турар чүсө ийи! Айны дооктар кымыччары доктук кижиге кылып турар болгай. Ай дугайында чүгү-даа билбес, чег кижиге дир ийи. Ол чүгүтү хендир бил-ле ыш үзү өрттеди турар, ыкшанган чер кырында чү-дөк чыт тараан, оон ула-жыдан думчүтү дуулап алып черек. Ындыг шынар чон кылганда Ай хөзөр, оон кырында кижилер эвес, чүгө думчүктар чурттап турар. Бистиниң боттары-мысты думчүктарымысты көзүлбөс чылганын ында олар Айже чоруй барганар эвесе. Чер аар болгай, ол Айга ховушкан, бистин бот-тарымысты думчүктарымысты чүраа баян кааптар чыгымы ыкшанган дүвөр-лөп турар ол. Утарым, ийи-терим ичешин, күрүне наву-ле-зини, салыкче даалажы-мыс, Черни Айга холдурбас деп олжияга даалга бээр деп ол.

Күрүне чөвүлелини за-лында дворианар дыка хөй-а оларын баштары база дөңгүр. Ынчалта-да угаан

Европа-92 чемпионаты түйнөлү оюнуна киргизген футболдун совет футболдун Норвегияны, Италияны, Венгрияны болгон Кипрлик командалары-биле ойнаар уюмдугу. Норвегтер-биле сентябрь 12-де Москвага ойнааш, бистин спортчуларымыс баштайгы тилдегени чедип алган.

Команданын кол тренери Анатолий Бышовец команданы чаа пра-биле орнотуула тургускан. Мөөк мурчулду чыдарда ССРЭ-нин чымынлы командаларына кайыр клубтук ойнакчыларга үлдөйлөп тургун турган болза, ам чымынлы командала клуб бурзуучу акти ойнакчыларын шалып кирген.

Бистин командалык ноябрь 3-те Италияны командалы-биле ойнаар. А эрткан ойнаар 1991 чылда болур. ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-нин бут бөмбүүнү талазы-биле чымынлы командалык, солгай талазыннан эгелен оларар кижилер: А. Кантальскис, А. Юдин, В. Татарчук, И. Шалтмоо, Ю. Калытнев, И. Колыманов, О. Кузнецов, А. Михайличенко, В. Кулос, С. Тимофеев, В. Долгов, турар кижилер: эмин В. Орджоникидзе, М. Еремин, В. Шмаров, А. Сидельников, В. Тиденко, О. Протасов, кол тренер А. Бышовец, А. Чернышов, И. Ледко, С. Гордукович, И. Дорольский, А. Уваров, масажист В. Баянов.

Вратарьлар А. Уваров биле М. Еремин (оң талазында). СЭТА-ның фотоу.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

Кызылчыларнын кичээнгейинге
Тываның хөгжүм-шин театрының администрациязынын зал бээринден хенертен ойталаанынын уржунда хоорайнын байырлаалыга тураскааттыган концерттери сонгаарлаткан.
Кызыл хоорукүссомууну культура килдизи хоорайжыларга буруузу минини тур. Билеттерни театрынын кассазыныче дужаап болур.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскинин политехник институтунун Кызыл филиалына кирерини белеткеп курстарын дараазында мергежилдер аайы-биле организастап эгелен: автомобиль болгон автомобиль ажил-айгыны, үлетпур болгон хамааты тудуу. Улус ажил-айгынын кайы-даа адырына ийн чыл азылдан кижилерини хүлээп алыр. Соелу чылдын стажы үзүткел чок болур. Кире-кур-биле эртеле-даа, кире-кур-биле акзаменин чедиринин дужааган кижилерини база специалист белетээр талазы-биле бүдүрүлгө биле дээди өөрдегилерини аразында чардыган керээ эзууга келгени кижилерини хүлээп алыр. Белеткеп салбырынга кирер кижилер дараазында документтерини чорулар: ортумак эртеминин дугайында документ, № 086/4 хевирини медицина шынызылазы, күш-ажыл дептеринин хоолгазы, амылдан турар черинден чоруткан бичик, 3x4 см. хемчээлдиг сес фото-чур. ССРЭ-нин Чепсентиг Күштеринден курлавырже халыктын кижилерини белеткеп салбырынга хүлээп алыр.

Дайынны болгон күш-ажылды хоочунарынын Тыва республика чевуелин хоорай хүлээп алыр. Бистин амылдан турарын дыйнадып тур. Хүлээп алышыкыны неделя санында чорудар. В.Горинице — 15 шактан 17 шакка чедир автомобиль садып алырынын талазы-биле комиссиянын кижигуинери хүлээп алыр. Комиссиянын даргазы Иван Иванович Кож.

1. Хоочунарнын Бугу-зылөл чевуелинин чаа Уставынын төлөп-лидизин дугайы. (Ук төлөп-лидиз 1990 чылда үнген 35 дугаарлыг «Ветеран» деп солунда парлаан).
2. Республикага корум-бсыкылаарына.

Ленинград — ноябрь 22—29, путёвканын өртөз 423 рубль. Бухара — ноябрь 30—октябрь 4. путёвканын өртөз 243 рубль. Фрунзе — декабрь 10—15, путёвканын өртөз 214 рубль. Киев — декабрь 17—21, путёвканын өртөз 276 рубль. Ленинград — декабрь 21—25, путёвканын өртөз 301 рубль. Ташкент — декабрь 23—27, путёвканын өртөз 229 рубль. Аш-мечини чоруп чер-нин, экскурсия чарыгалдарынын база самолет-биле ынай-бээр чорурунун өртөз путёвка өртөзүндө кирген. Ташкентке дыштанар хүмшерде барган көр 26 кижиден коллективтик чыгыры хүлээп алыр болур. Путёвканын чикер өртөз 200 рубль.
Бистин адресин: Кызыл хоорай Кочетов кудумчуу, 1. «Монгулек» гостиница, ийни кабы.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100
РЕДАКТОР
В. Ф. ЧАДАМБА.

ТВ
ОКТАБРЬ
Понедельник
ОКТАБРЬ 8
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 120 минута. 8.35

Вторник
ОКТАБРЬ 9
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 120 минута. 8.30 В. Бутромеев. «Авдейге ханы ынакшы». Фильм-шин. 10.05 Фотоконкурс. «Чер-бистин ийни бажымыс». 10.10 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы. 11.25 Уруглар шагы. 12.25 «Уе». 13.10 «Экин, сабан-туй». 13.50 — 14.00 Барымдаалыг фильм. 15.25

Среда
ОКТАБРЬ 10
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 120 минута. 8.35 «Сес». Литературжу уран-чечен программа. 10.35 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 3-ку сериясы. 12.00 «Ол болган... болган...». 12.30 «Уе». 13.10 — 14.10 «Фестивальдар, конкурстар, концерттер». 15.45 Уругларга фильм. «Хөгүлүтүш, азы Катгы болгон ка-рак чаштары». 2-ги сериясы. 16.50 Молдованың хөгүмүтү аас чогаалынын концерти. 17.25 Уруглар шагы. 18.30 «Уе». 19.00 Улсучу алдалар. 19.15 Россиянын парламент медээзини. 19.30 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 3-ку сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 Коллаж. 21.35; 23.40 «Ленин бистин-биле». «Олимпиский» спорткомплекске кезээ.

Четверг
ОКТАБРЬ 11
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 120 минута. 8.30 Мультифильмер. 8.50 «Делегейни дескиндир». 9.50 «Экинстар танылап турда». 10.15 «Христофор Колумб». 4-сериялык уран-чечен телефильм. 1-ги сериясы. 11.25 Уруглар шагы. 12.25 Коллаж. 12.30 13.10 «Уе». 15.45 Хөгүмүтү ортинеги. А. Вивальди — «Чыл уеле-ри». 16.35 Телефильм. 16.55 «Эртем медээзин». 17.40 «...16 харга чедир болгон улус назар». 18.30 «Уе». 19.00 Аттын өскеринини че-бе, азы ЧЭП бе? 19.30 Мультифильм. 19.50 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 4-ку сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 Шыдыраага делегей чемпиондында. 21.45 «Теле-ныкыжылга». Святослав Фелдоров. 23.15 — 23.40 Медээлер.

Пятница
ОКТАБРЬ 12
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 120 минута. 8.30 «Хөгүмүчүлере хөгүмү дугайында». 9.10 «Араб-тын телефильм». 1-2 филми-лери. 11.40 «...16 хар чедир болгон сол улус назар». 12.30 «Уе». 13.10 «Чогаалыг та-гы». 15.45 Концерт. 15.55 «Курлавырда полковник». Телефильм. 16.45 «Ком-пьютер-биле чутуа». 17.30 Концерт. 17.45 Хөгүлүтүш старттар. 18.30 «Американ чар-лаалар». 19.30 Евгений Мар-тинов. Бразил болгон композитор. 20.00 «Бут алаага орашпа». Уран-чечен теле-фильм. (Болгария). 21.00 «Уе». 21.30 НХМ медээле-ри. 21.45 «Көрүшкүн» программа. 23.15 Коллаж. 23.20 — 23.40 «Ол болган... болган...»

Суббота
ОКТАБРЬ 13
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
6.30 120 минута. 8.30 Бугүдеге спорт. 8.45 Авам, ачам база мен. 6-дан 7 ай чедир чаш уругун кижизилдеген болгон өсүлдеги. 9.15 «Чуртта, Чер!». Эколог-тук программа. 10.15 Б. Кимгаров режиссеруну филь-нери. «Хасан-Арбанеш». 11.50 Аас чогаал ансамбли-нин концерт. 12.05 ССРЭ-нин КАИ кол эргелелинин даргазы Б. А. Коржиковичтин чутуаы. 12.35 «Бура модон» сүмөлү тур. 13.05 «Партир» Коммерция ме-дээзини. 13.35 «Камгал бичик». 14.05 «Пи» демлек ада-биле. Эртем-тайылбырлыг программанын аршына-ларын. 15.05 Балт артан, педагог С. Н. Головкинанын төртүтүнгениден бээр 75

Воскресенье
ОКТАБРЬ 14
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 Ритминг гимнастика. 8.30 «Спортлото» тиражи. 8.45 «Эртен эрте». 9.45 «Ада-чуртунга баран болу-ру». 10.45 Эртенги хөг-жүшүнүн программа. 11.10 «Делегейни дескиндир». Альманах. 12.15 «Кадык-шыл». 13.00 «Тоолдар бол-гаш уужулар оранында». Мультифильм. 14.10 Фото-конкурс. «Чер-бистин ий-ни бажымыс». 14.15 Бугүдеге педагогика. 15.15 «РС» чалап тур. 16.00 «Кө-лөздөн дамчыдыла». Пано-рама. 17.15 «Марафон-15». 18.45 Россиянын парламент медээзини. 19.00 «Наде бие Бук». Мультифильм. 19.25 «Аваа көрүш-биле». Уран-чечен фильм. (АКШ). 21.00 «Уе». 21.30 Бөдүүн

КИНО
ОКТАБРЬ 7-ДЕ
«НАЙРАЛ»: «Так жить нельзя» (2 сериялыг) 9.00, 14.10, 19.20. «Золотой по-езд» (Польша, 2 сериялыг) 1.20, 16.30. видеозалга. «Сети любви» (Индия, 2 се-риялыг) 9.10, 11.40, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.
«ПОНЕР»: «Могил светлякы» 9.00, 12.50. «Ма-ругал» 10.50. «Миссия в огне» (2 сериялыг) 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Достояние республика» (2 сериялыг) 12.00. «Затянувшаяся расплата» (Индия, 2 сериялыг) 14.40, 17.20. «Змеелов» 20.00 шактарда.

Мультифильмер. 9.05 Бут бөмбүүнү допчулалы. 9.35 Концерт. 9.50 «Христофор Колумб». Уран-чечен теле-фильм. 1-ги сериясы. 11.25 «Диринг амьтанар оранында». 12.30 «Уе». 13.10 «Ба-жыд туудуп азыр мен». Теле-фильм. 13.40 — 14.10 «Рихард Вагнер болгон Ри-та». 15.30 «Көлдөрдөн дам-чыдыла». Панограма. 16.45 Уруглар шагы. 17.45 Ры-нок Германияда ол нагчаар ындамып турары. 18.30 «Уе». 19.00 Коллаж. 19.10 Концерт. 19.25 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 1-ги сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 Бут бөмбүүнү доп-чулалы. 22.00 — 23.35 «Ав-дейге ханы ынакшы». Фильм-шин.

Уругларга фильм. «Хөгүлүтүш, азы Катгы болгон ка-рак чаштары». 1-ги сериясы. 16.30 «Хөгүмчүлере хөгүмү дугайында». 17.10 «Япония биле ССРЭ: келер үеже-көрүш». 18.20 Чугу-ла интервью. 18.30 «Уе». 19.00 Шыдыраага делегей чемпиондында. 19.15 «Ат-тын өскеринини бе азы ЧЭП бе?». 19.45 «Христо-фор Колумб». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 — 23.30 «Сес». Литературжу — уран-чечен программа.

рак чаштары». 2-ги сериясы. 16.50 Молдованың хөгүмүтү аас чогаалынын кон-церти. 17.25 Уруглар шагы. 18.30 «Уе». 19.00 Улсучу алдалар. 19.15 Россиянын парламент медээзини. 19.30 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 3-ку сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 Коллаж. 21.35; 23.40 «Ленин бистин-биле». «Олимпиский» спорткомплекске кезээ.

ри». 16.35 Телефильм. 16.55 «Эртем медээзин». 17.40 «...16 харга чедир болгон улус назар». 18.30 «Уе». 19.00 Аттын өскеринини че-бе, азы ЧЭП бе? 19.30 Мультифильм. 19.50 «Христофор Колумб». Уран-чечен фильм. 4-ку сериясы. 21.00 «Уе». 21.30 Шыдыраага делегей чемпиондында. 21.45 «Теле-ныкыжылга». Святослав Фелдоров. 23.15 — 23.40 Медээлер.

пьютер-биле чутуа». 17.30 Концерт. 17.45 Хөгүлүтүш старттар. 18.30 «Американ чар-лаалар». 19.30 Евгений Мар-тинов. Бразил болгон композитор. 20.00 «Бут алаага орашпа». Уран-чечен теле-фильм. (Болгария). 21.00 «Уе». 21.30 НХМ медээле-ри. 21.45 «Көрүшкүн» программа. 23.15 Коллаж. 23.20 — 23.40 «Ол болган... болган...»

нири. «Хасан-Арбанеш». 11.50 Аас чогаал ансамбли-нин концерт. 12.05 ССРЭ-нин КАИ кол эргелелинин даргазы Б. А. Коржиковичтин чутуаы. 12.35 «Бура модон» сүмөлү тур. 13.05 «Партир» Коммерция ме-дээзини. 13.35 «Камгал бичик». 14.05 «Пи» демлек ада-биле. Эртем-тайылбырлыг программанын аршына-ларын. 15.05 Балт артан, педагог С. Н. Головкинанын төртүтүнгениден бээр 75

шыл». 13.00 «Тоолдар бол-гаш уужулар оранында». Мультифильм. 14.10 Фото-конкурс. «Чер-бистин ий-ни бажымыс». 14.15 Бугүдеге педагогика. 15.15 «РС» чалап тур. 16.00 «Кө-лөздөн дамчыдыла». Пано-рама. 17.15 «Марафон-15». 18.45 Россиянын парламент медээзини. 19.00 «Наде бие Бук». Мультифильм. 19.25 «Аваа көрүш-биле». Уран-чечен фильм. (АКШ). 21.00 «Уе». 21.30 Бөдүүн

рилыг) 9.10, 11.40, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.
«ПОНЕР»: «Могил светлякы» 9.00, 12.50. «Ма-ругал» 10.50. «Миссия в огне» (2 сериялыг) 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Достояние республика» (2 сериялыг) 12.00. «Затянувшаяся расплата» (Индия, 2 сериялыг) 14.40, 17.20. «Змеелов» 20.00 шактарда.

— 15.10 Уран-чечен теле-фильм. «Деминга — күш-түт». 17.00 Мордва АССР-ини Күрттеледиозу. «Мор-ва черини кижилер». 17.45 «Хоруглут хоорай». Эртем-тайылбырлыг фильм. «Иза-датмы куулурааы» деп бөлүктөн. 11-12 сериялары.
КЫЗЫЛДАН
18.30 Уругларга фильм. 18.45 «Хүлүмчүлүк». Уруг-ларга дамчыдыла. «Сайза-нак» — чузун-бүрү даштар. 19.15 «Тыва черде». Медээлер, тайылбыр, интервью. 19.50 Медээлер. 19.55 Чар-лаалар.
МОСКВАДАН
20.00 «Тамчытыг уду-нар, чаштары». 20.15 «Хү-рээке чоруткан кона». 20.50 Коллаж. 20.55 А.

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15; 9.25 «Объективте — диринг амьтанар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.45 Бисти долгандыр турар хураал. 1 класс. Шугу мергежилдер херек. 8.55 Француз дыл. 1-ги чылы. 10.05 Француз дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.40 Биоло-гия. 6 класс. Унштер кжет-навы. 10.55 Бугүдеге педа-гогика. Кинокласс. 12.00 «Оор чорук». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериясы. 13.10 Ритминг гимнастика. 13.55 Барымдаалыг фильм. 14.05 — 15.10 «Алдын ку-да». Уран-чечен телефильм.

фильм. 8.35; 9.35 Войдус эртеми. 3 класс. Бүрүлөр дужуп турда. 9.05 Немен дыл. 1-ги чылы. 10.05 Не-мец дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.35 Нинти биология. 10 класс. Кылымал шилте-ленин чогаалыгы ролю. 11.05 Орус чутуа. 12.05 «Оор чо-рук». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы. 13.10 «Көрү-чүктер аразында чааснаа». Телефильм. 13.45 М. Му-сорский. Концерт. 14.20 — 15.30 «Алдын кула». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы. 17.00 «Кэргенчиг Маша». Уран-чечен телефильм. 1-ги

фильм. 8.35; 9.35 Литература. 8 класс. Н. В. Гоголь. «Ре-визор». 9.05 Испан дыл. 1-ги чылы. 10.05 Испан дыл. 2-ги чылы. 10.35; 11.35 Ли-тература. 10 класс. А. Н. Островский. «Чанылы». 12.05 «Кэргенчиг Маша». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериясы. 13.10 Ритминг гим-настика. 13.40 «Елече эоп-келгени». Телефильм. 14.05 — 15.10 «Көк дунелерде». Теле-фильм. 1-ги сериясы. 17.00 «Кэргенчиг Маша». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериясы.

18.10 Барымдаалыг фильм. 18.20 «Боллардан белдир». Культура болгон экономика. 19.05 «Тыва черде». Медээ-лер, тайылбыр, интервью. 19.50 Медээлер. 19.55 Чар-лаалар.
МОСКВАДАН
20.00 «Тамчытыг уду-нар, чаштары». 20.15 Януч АССР-ини Күрттеледиозу. «Согуз чүкче релстер дала-жып турар бе?». 20.55 «Хо-руглут хоорай». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14-15 сериялары. 21.45 ССРЭ-нин Дээди Советиниң сессиясында. 22.15 РСФСР-нин Дээди Советиниң сессия-зынын хүн демделди. 23.15 ТВ — экскурсия. «Анварель портрет». 23.30 — 01.25 Бут бөмбүү. ССРЭ чемпио-нады. «Торпедо» — «Динамо» (Москва). Чалсарда (00.15). Кино курлавыры.

ра. 5 класс. Г. Х. Андерсен-нин тоолдары. 9.05 Англи дыл. 1-ги чылы. 10.05 Англи дыл. 2-ги чылы. 10.35 Театр. 8 класс. «Орус дыл бичкичтери». 11.05 Авам, ачам база мен. 12.05 «Кэргенчиг Маша». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериясы. 13.15 «Сугда пирк». 14.05 Телефильм. 14.15 — 15.25 «Көк дунелерде». Уран-чечен фильм. 2-ги сериясы. 17.00 ССРЭ-нин улустук арзан А. В. Свешниковтун төртүтүнгениден бээр 100 чыл болганында. 18.10 «Коргууш-кыл база чөптөшкөн чоно». Барымдаалыг фильм.

чыл болганында. 16.30 Уруг-ларга фильм. «Улут чаа-жыктыртыкы». 17.45 Шы-дыраага делегей чемпионды-да. 18.00 «Делегей па-норамазы». 18.45 Мульти-фильм. 18.55 ССРЭ-нин ча-лазында. 19.10 «Катын бажы каткан элек». 21.00 «Уе». 21.30 — 23.50 «Даманын баралгалы». Уран-чечен фильм. 1-2 сериялары.
ИНИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН
8.00 Эртенги гимнастика. 8.20 Мультифильмер. 8.45 Эвилелешкен республика-

лар кинопублицистназы. «Доллага алган кижиг». Теле-фильм. 9.35 «Раунич-90». Барымдаалыг фильм. 9.55 Н. В. Гогольдун чогаалы-нын акрачтыкыны. «Мир-город болгон оор чурттак-чылары». 1-2 сериялары. 12.10 «Бистин чуртал ора-оранымыс». Ю. Белякин ре-жиссеруну фильмерин. «Ре-рих». 13.20 «Чогаалы Ва-лентин Пикун». 14.15 «Планета». Делегей про-граммазы. 15.15 Видеока-

нар, чаштары». 20.15 Арм-рестлинг. «Москваың ады» деп делегей турни-ри. 21.00 Т. Степанова тап-чылаар. 21.40 Теннис. Деле-гей турнири. «Врайт дже-нерал Фулс». Херэжескер. 22.40 — 00.55 «Оор чо-рук». Уран-чечен теле-фильм. 1-2 сериялары.
УШКУ ПРОГРАММА МОСКВАДАН
18.30 «Уе». 19.00 Кол-лаж. 19.05 Хөгүм телебе-менетини. «Метисла Рос-троповичини концертте». 20.00 — 20.15 «Тамчытыг уду-нар, чаштары».